

חוק ומוסר

טרגדיה מוסרית

קריאון: (לאגטיגונה) כעת אמרי לי בקצרה, בשתי מלים האם נודע לך האיסור אשר הכרז? (לקבור את אחיה של אנטיגונה) אנטיגונה: מודה אני - ולא כחשתי מעשי אמנם ידעתי - הן גלוי היה לכל. קריאון: ואת, למרות הכל, העזת לבוז לחוק? אנטיגונה: לא זוס האל השמיע את הכרוז הלז, ולא הציבה חוק כזה לבני-אדם

אלת הצדק הדרה בצל-שאל. ולא חשבת, כי כרוזך יפה כוחו ללחוץ בעז על זרע-אשת לעבור על חוק אלוה לא כתוב, אבל יציב. כי לא אתמול נולד - חייו חיי עולם, ולא נודע מאימתי יוסד לעד. אותו לא איבו מאימת-גאות-אדם כי פי אלים ירוש פשעי ביום-משפט. (ספוקלס*, אנטיגונה, תמונה שניה, תרגום: שלמה דיקמן)

וכך היו אנשי המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו (הסל שלו) מליאה תורמוסים (קטניות) והיה זה בא ונוטל פחות משהו פרוטה וזה בא ונוטל פחות משהו פרוטה, עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין, אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם עשיתם שלא כשורה, אף אני אעשה עמכם שלא כשורה. (בראשית רבה פרשת נח לא ה)

- מה מייצג החוק האנושי בעיני אנטיגונה, ומה מייצג בעיניה אותו "חוק אלוה לא כתוב"? מה היחס הרצוי בין שני סוגי החוקים?
- מה הבעיה במציאות של דור המבול כפי שמתוארת במדרש? מדוע פעולתם הייתה "לא כשורה" בעיני הקב"ה, אם הם לא עברו על שום חוק?
- מה יחסה של אנטיגונה לאיסור לקבור את אחיה? מהו החוק המחייב בעיניה?
- כיצד הצליחו אנשי דור המבול לגנוב מחבריהם בלי לעבור על החוק?

- כיצד לדעתכם יש להתמודד עם חוק שאינו מוסרי? האם יש לעבור על החוק בשביל לשמור על המוסר?
- כיצד יש להתמודד עם "פרצה" לא מוסרית בחוק? האם צריך "לסתום אותה" באמצעות שינוי החוק, או באמצעות חינוך לחברה מוסרית יותר?
- האם החוק בכלל צריך לדאוג לכך שהחברה תהיה מוסרית? (להרחבה עיינו במקורות 2-1 בכתב-המכתוב)

התנהגות הומוסקסואלית בתחום הפרט בין בוגרים מתוך הסכמה הדדית לא תיחשב עוד פשע פלילי (...) על החברה והחוק לייחס חשיבות לחופש הבחירה והפעולה של הפרט בעניינים של מוסריות פרטית. חייב להישאר תחום של מוסריות ואי מוסריות פרטית, שבלשון פשוטה - איננה עסקו של החוק (...) אולם הדברים הללו אינם באים למחול על אי מוסריות בתחום הפרט או לעודדה. (דו"ח וולפנדן**, סעיפים 61-62)

החברה זכאית, לשם שמירת כללי המוסר שלה, לנקוט אותם צעדים שהיא נוקטת לשם שמירת שלטונה ומוסדות חיוניים אחרים. האיסור על מעשי פריצות הוא עניינו של החוק באותה מידה כמו האיסור על פעולות התרניות (...) מעות היא לדבר על מוסריות פרטית או למעון שלהוק אין עניין באי מוסריות כשלעצמה. (פטריק דבלין***, מוסר והחוק הפלילי, תכלת 3 עמ' 134)

- מדוע מוסריות פרטית איננה עסקו של החוק לפי וועדת וולפנדן? (עיינו גם במקורות 3 בכתב-המכתוב)
- מדוע יש צורך בחקיקה "מוסרית" לפי דבלין? האם זה נובע מרצון ליצור חברה צודקת, או מרצון להגן על החברה?
- האם וועדת וולפנדן הייתה מסיקה מסקנה זהה לגבי המקרה של דור המבול שהובא לעיל? מדוע?
- מדוע וועדת וולפנדן ממליצה לבטל את החוק המדובר? האם המלצתה קשורה למידת מוסריותו של המעשה?
- מה טענתו של פטריק דבלין נגד מסקנות הוועדה? כיצד הוא מוכיח את טענתו?

* הלורד פטריק דבלין (בריטניה, 1905-1992) היה שופט בבית המשפט העליון בבריטניה, שהרבה להרצות על היבטים שונים בתורת המשפט.

* דו"ח וולפנדן - דו"ח שכתבה ועדת וולפנדן, ועדה ציבורית בבריטניה שהמליצה בשנת 1957 לבטל את החוק דאז שאסר על בוגרים לקיים יחסים עם בני מינם אפילו בהסכמה ובפרטיות.

* סופוקלס (יוון, המאה ה-5 לפנה"ס) היה מחזאי יווני נודע, השני בין שלושת הטרגיקונים היווניים הגדולים.

האם לדעתכם מעשים המוסכמים ע"י החברה כלא מוסריים, כדוגמת ניאוף, צריכים להיאסר בחוק? מה היתרונות ומה החסרונות של חקיקה שכזו?

חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בככנה המורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לאל-ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו. (חוק לא תעמוד על דם רעך תשנ"ח, סעיף 1)

יוסי ביילין**: אנחנו נגד כל החוק הזה מעיקרו. אין פה מילה אחת שאני יכול להסכים אתה. אני חושב שהפיכת הדבר הזה לחוק היא טעות ממדרגה ראשונה. החוק הבא יהיה "ואהבת לרעך כמוך". לכן אתנגד כאן לכל דבר.
חגי מרום**: העיקרון של "לא תעמוד על דם רעך" הוא יותר חזק מהוראת חוק, וכך אתה מחליש את העיקרון הזה.
(פרוטוקול ישיבת ועדת חוקה, חוק ומשפט, 6 במאי 1998)

לא היינו נזקקים לחוק הזה אילו באמת היינו במצב שבו המוסר הטבעי, שלפיו אדם הרואה אדם אחר שנמצא במצוקה לנגד עיניו, לא היה מהסס, היה מורה ומציל, גם אם הדבר הזה היה עולה לו בהוצאות מרובות של ממון ואפילו בסיכון של גוף. חשבנו בכל זאת, על רקע מקרים מצערים מאוד שהיו בשנים האחרונות ועל רקע רצון לקבוע נורמה שמעגנת את המוסר היהודי, הקובע 'לא תעמוד על דם רעך', שאינך יכול לעמוד מנגד בשעה שאתה רואה את הברך נמצא בככנה (...)
(חנן פורת*, דברי הכנסת, 22 ביוני 1998)

- "החוק הבא יהיה ואהבת לרעך כמוך" – מה טוען יוסי ביילין? מדוע לא לחוקק גם חוק כזה בשביל לדאוג לחברה מוסרית יותר?
- מדוע הפיכת "לא תעמוד על דם רעך" לחוק מחלישה את העיקרון שבבסיסו?
- כיצד מצדיק חנן פורת את ההחלטה לחוקק חוק שכזה למרות הביקורת?

- מה כולל חוק "לא תעמוד על דם רעך"? כיצד מסביר חנן פורת את נחיצותו?
- מדוע חוק זה הוא טעות לדעת יוסי ביילין? ומדוע לדעת חגי מרום?

המוסר והמשפט הם איפוא שני גורמי שונים, ופעולותיהם מתפשטות בשתי ספירות שונות זו מזו. המוסר תעודתו ("יעודו) להנך בני אדם לשלמות מוסרית, זכך המדות, טהרת המחשבה, הכרת הנצחי. מובן, שבשטח חובות הלכבות אלה אין מקום לכל כפיה ואונס משפטי. את הדבר המסור ללב אי אפשר להסגיר לשוטר הרודה, כאשר כל מהותו היא דווקא הבהירה החפשית והרצון הטוב. "צדק משלך" זהו תפקיד המוסר. לא כן המשפט. עליו להשתמש בכח הכפיה עד כמה שהדבר נחוץ לחברה, ובתור פונקציה צבורית הוא מתעניין באלה החוקים המוסריים, שאי אפשר לה לחברה בלעדיהם. ולפיכך גם על הדל והעני להכנע לו לשם קיום החברתיים.
(הרב שמעון פדרבוש***, המוסר והמשפט בישראל, עמ' 46)

דן את הדין, זיכה את הזכאי וחייב את החייב, וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו (הדיין) מתוך ביתו (מכספו האישי) – זה משפט וצדקה, משפט – לזה, וצדקה – לזה, משפט לזה – שהחזיר לו ממון, וצדקה לזה – ששילם לו מתוך ביתו (...)
(תלמוד בבלי סנהדרין ו' ע"ב)

- מי מופקד על עשיית המשפט לפי הגמרא, ומי מופקד על עשיית הצדקה?
- מדוע על הדיין לשלם מתוך ביתו לעני, ולפסוק נגדו בבית הדין? אם זהו המעשה המוסרי, מדוע שלא ייפסק בבית הדין? אם לא, מדוע שיתן לו מביתו?
- כיצד דברי הרב פדרבוש יכולים לענות על השאלה הקודמת? השוו את דבריו לטענות ביחס לחוק לא תעמוד על דם רעך.

- מה הפתרון של הגמרא בסנהדרין למתח בין "משפט" לבין "הצדקה"?
- מה תפקידו של המוסר ומהו תפקידו של המשפט לדעת הרב פדרבוש? מה מקומה של הכפיה בכל אחד מהם? (להרחבה עיינו גם בדבריו של פטריק דבלין, מקורב.4.בדף.ההרמב"ם)

האם לדעתכם קיבוע העקרונות המוסריים בחוק ממסד חברה מוסרית יותר, או שהוא דווקא מחליש את חוסנה המוסרי?

* הרב ד"ר שמעון פדרבוש (נולד בגליציה ב-1892, נפטר בארה"ב ב-1969) היה רב, ראש ישיבה עורך תורני ומחבר ספרים פורה. פעיל ציוני בולט במזרח אירופה ובארצות הברית, חבר הוועד הפועל הציוני, ומראשי הפועל המזרחי.

* **יוסף (יוסי) ביילין** (ישראל, 1948-) הוא פוליטיקאי ישראלי שאת רוב דרכו עשה במפלגת העבודה, והיה יו"ר מפלגת מרץ-יחד.
* **חגי מרום** (ישראל, 1946-) חבר כנסת לשעבר ממפלגת העבודה.

* הרב חנן פורת (ישראל, 2011-1943) היה איש חינוך והגות ישראלי וחבר כנסת. נמנה עם מחדשי ההתיישבות היהודית בגוש עציון ומקימי גוש אמונים.